

Jan Malura: Bohatství hlubin a geologická imaginace v literatuře raného novověku

HÁJEK z Libočan, Václav: *Kronika česká*; 1541; ed. 2013 Jan Linka (Praha: Academia)

1) Libušino proroctví

Rok 733: *Proroctví Libuše o horách a kovích*. Tu povstavši Libuše, málo dále poodešla a zastavila se na jedné vysoké nad řekou Vhltavou skále a obrátivši se k západu slunce, i řekla: „Vidím vrch Březovej, kterýž jest stříbra vnitř plnej [...]“ Obrátivši se na levou stranu proti poledni, řekla: „Vidím vrch Jílovej, ten vám bude jako svět nový, tuť jest veliká hojnost zlata, odtuď bude vaše země svatá[...]“ Opět obrátivši se na levou stranu k východu slunce řekla: „Vidím horu tříhřbetou, ana stříbro z sebe vydává, tu hojnost jeho bude bez míry [...] Mědi krásné přitom vidím velikou oblohu, vám to všechno i vašim budoucím zaslíbíti mohu.“ Obrátivši se ještě k levé straně na půlnoci i řekla: „Hle, hyn vidím ještě horu Krupnatou, na cejn a volovo velmi bohatou [...]“ Obrátivši se zase na pravou stranu, několik kročejův učinivši, na své místo se posadivši, řekla: Zlata, stříbra, mědi, železa, cejnu, volova, litiny, těch všech sedmi kovův dosti, chleba budete míti do sytosti.“ (63)

2) Divy zemských hlubin

Rok 952: *Kůň stříbrný*. Muž jeden knížeti Boleslavovi velmi milý, jenž byl z rodu Horbojova, syna Květošova, jemuž bylo jméno Dalimil, chtě knížeti svému libost učiniti, se vší pilností oddal se i se svou čeledí na hledání pramenův stříbrných, a zvláště vokolo potoka Lipnického.

Času jednoho ponuknutím své ženy, jenž (jakž Klipta píše v své kronice) věštyně byla, rozkázav důl v jednom oudolí, kdež Ostrý Kámen slove, udělati a tu byl od kovkopův jeho silný pramen stříbra nalezen, po kterémž berouce se do hlubokosti, nalezli jsou velký kus stříbra k podobenství koně velikého, jenž byl velmi misterný a samorostlý, takže jest (jak píše) žádného mistra tak misterného nebylo ve vsí té zemi, který by uměl takovou formu učiniti a takový kůň slíti. Kterýž když jsou z toho dolu rozkázáním Dalimilovým vcele s velikou těžkostí vytáhli, na pevný vůz vloživše, knížeti jej na Vyšehrad poslali.

Kníže Boleslav to vida, velmi se divil a pro veliký a v té zemi neslýchaný div, kterýž chtěl, aby i jiní Čechové viděli, i rozkázal jej vprostřed hradu na jednom kameni velmi velikém postaviti, a řka: „Římané jsou mívali caballos (neb koně) z mědi v svém městě postavené a Čechové z stříbra. Čím dražší stříbro nad měď jest, tím Čechové nad Římany vzácnější budou...“ (209–210)

3) Úrodnost hor

Rok 677: *Železná ruda*. Člověk jeden velmi starý z rodu Krokova, jménem Boták, šel, aby shlédl zemi [...] I přišli jsou na veliké hory dne jednoho [...] a ohledující motykou, úrodná-li země, i nalezli rudu železnou velmi užitečnou. I navrátili jsou se k Krokovi, pánu svému, noviny i dar jemu nesouce. A on toho vděčen jsa, hned poslal více čeledi, aby rudu kopali a lámali a ohněm přehánějíce, železo z ní dělali. (38-39)

Rok 1037: země bohatla, zlatí dolové i stříbrní hojnost z sebe vydávali (287) **1363: Zlata hojnost. Dolové zlatí**. A to všecko z Hor Jílovských, kteréž na ten čas velikou hojnost zlata z sebe vydávaly a město Praha velmi bohatlo[...] Netoliko pak ten důl Šlojíř [...], ale i jiní dolové jako Černochoch, Holoubek, Pěthalíř, Borek, Chudoba, Svata Maria, Patnáctihalíř, Křížovej, Tobola, Boží pomoc, Sejkorka a jiných mnoho, kteříž na každý den svým nákladníkům hojným zlatem se oplacovali. (789)

MATHESIUS, Johannes, *Sarepta oder Bergpostil*, 1562, ed. a překl. 1981, J. Urban (Praha: Národní technické muzeum).

1) Nerosty jako požehnání pustiny – Boží zásah do přírody

Neboť doly vznikají obvykle v pustinách a divokých lesích. Jak také zde byla před padesáti léty velká divočina nebo pustina, která od pradávna až k Smrčinám byla Ptolemaiem nazývána Sudety neboli pustina směrem k poledni. Do této pustiny nechává nyní Bůh kapat svou hojnost a požehnání, zpívá David [srov. žalm 65, J. M.], jestliže nechává vznikat trhlínu a nechává mohutnět žílu nebo nechává žílu bříchatět; tu kape zlato a stříbro do žil, jak my horníci jsme dodnes podrželi tento způsob mluvy, když krásný štufl, ryzí rudu, stříbrný leštěnec [tj. argenit, stříbrovec] nazýváme kapkami, které podivuhodně se uprostřed v tvrdém kameni na sebe usazují jako vosk ze zapálené svíce na sebe kape a narůstá. (s. 46).

2) Nerosty rostou

Zkrátka Bůh má v síle svého slova moc, že vhodil do nejhlubších hlubin země semena kovů, z nichž přirozeným způsobem silou slunce, měsíce a jiných hvězd a živlů nechává růst jednu rudu po druhé [...] Příroda, když zůstává nedotčena boží kletbou a zůstává ve svém přirozeném působení, neodpočívá a působí stále, jak je k tomu určena a stvořena, až dosáhne svého konce a určeného cíle své dokonalosti (s. 93).

3) radost hor

Jestliže pak ruda se šíří do žil, takže želízko v ní zůstane vězet [...], tu rozradostní se hory a údolí, zbožní poznávají boží požehnání, nechávají proto Bohu ke cti zpívat Te Deum laudamus a na odvalech a horách zpívat a zaznívat krásné duchovní hornické písně, až hory a údolí se od toho rozezvučí a hlaholí (s. 47).

KOŘÍNEK, Jan, *Staré paměti kutnohorské*, 1675, ed. A. Stich, R. Lunga, 2000 (Praha: NLN)

1) Handštajn/ handštán/ lapis manualis (kámen do jedné ruky, vzorek rudy) jako konceptuální metafora, symbolický dar a dějinná stopa pro potomky

Musímť i to vyjevit, proč ty horské paměti handštány nazývám. Věziž tedy, že jako handštán (to jest tak velký kus rudy, ježž bys v ruce unesl) není všeccka jednoho dolu ruda, ale kus toliko a částka nevelká: tak taky tyto kutenské paměti toho všeho nevypravují, co by se bylo mohlo neb mělo o Kutné Hoře a starých Hornických pověděti [...]

Vaši slavní předkové, kdykoli někoho chtěli uctíti, zřídakterý jiný dar leč drahé handštány, z nejbohatších dolů vyřáté, jemu obětovali[...] Vaši milí předkové mezi nejdražšími klenoty handštány z talů a dílů svých horničných vysekané, se vši pilností chovali a dědicům svým s jinými nábytky odkazovali. Vy s těmito nejináč naložte, často k nim a do nich přihlízejte, glancem a bleskem jejich činy své osvěcujte a potomkům na prodloužilou památku [...] dochovejte. (s. 15-16)

2) Naplnění Libušina proroctví o hojnosti nerostů

Libuše, kněžno přeslavná,
česká máti:
jenžs hory kutny oddávna
dala znáti.

Stříbro v nich být vyjevila,
hojnost mědí:
jak ho vlast naše užila,
všichni vědí.

Kdybychom zprávy nabyli
o tvém hrobu:
v němžto tě někdy pohřbili,
v truchlou dobu.

Kladli bychom naň handštánky
pěkné rudy [...] (s. 40-41)

3) Proměna nerostů na groše a jazyková magie

Ještě rudy zkouší prubíř:
měkčí roštýř.
stříbro z nich odhání šmelcíř:
čistí prennýř.

[...]

Lorýři v loru lorují
dílo černé
pregíři po nich pregují
groše berné. (s. 294-295)

4) Ochránkyně v hlubinách, sv. Barbora

Když jsem se dolu heňoval,
drahé handštány hažoval;
při mně stála,
ukázala světlem lampy, mezi kampy,
kde se štufo sadila.

[...]

tys v hlubinách, rozsedlinách,
v šlamu, v hlíně (místo píně)
perlový plášť prostřela.

Ó BARBORO, panno Svatá,
za patronku horní vzatá:
žehnejž Horám, erckomorám;
naplň chudý stříbrem rudy;
ať jsou všem užitečné. (s. 376-377)

**PEŠINA z Čechodou, Tomáš, *Mars Moravicus*, 1677, ed. S. Komárek, překl. J. Čepelák in
Balbín: Rozmanitosti, 2017 (Praha: Academia)**

Obdivuhodné hříčky přírody

Obšírně tam píše [Athanasius Kircher] například o nálezů kamenů nebo drahokamů, v nichž bylo úžasně ztvárněno slunce vrhající paprsky na všechny strany, měsíc, hvězdy, ale také obrazy lesů, polí, řek a měst, bylin a květin všeho druhu a podoby zvířat i lidí, navzájem se lišících zevnějškem i držení těla. Obdiv si jistě zaslouží, že příroda ve své hravosti zašla až tak daleko, že poté co svým štětcem dala podobu všem věcem, která jsou na světě, nezaváhala zamířit výše a ztvárnit i samy anděly a

nebešťany. Týž autor dosvědčuje, že na několika kamenech spatřil Bohorodici Pannu (Marii) Loretánskou držící v rukou synka a jiné svaté, ba dokonce i ukřižovaného Krista. Není tedy divu, že příroda na Moravě vytvořila také kadidlo a myrhu ve tvaru lidského těla. (s. 325)

BALBÍN, Bohuslav, *Miscellanea historica regni Bohemiae I. Natura Bohemicae telluris*, 1679, ed. S. Komárek, přel. J. Čepelák, 2017 (Praha: Academia)

1) Učenecký diskurs – planety a kovy, mikrokosmos a makrokosmos

Všichni učenci shodně rozlišují sedm druhů kovů a označují je jmény a znameními stejného počtu planet. Tvrdí, že na planetách ve skutečnosti závisí jejich vznik a růst, například zlata na Slunci, stříbra na Měsíci, a že stejně tak i ostatní kovy se tvoří a zrají každým působením své hvězdy. Hvězdy mají tedy na Čechy velmi silný vliv, jak to ve svých dopisech zaznamenal Tycho de Brahe, neboť v naší zemi vznikají všechny rudy a svým zrodem jsou ve vztahu ke svým hvězdám [...] O kovových žilách pěkně napsal Seneka: „Je dobré, že se země řídí přírodou, a to po vzoru našich těl, ve kterých jsou žíly a průdušnice, z nich jedny obsahují krev a druhé vzduch, a tak jako v nás jsou v ní některé věci zařazeny tak, aby působily, až nazraje čas. Odtud je veškerá vlhkost kovů, z nichž si hamižnost vyžaduje zlato a stříbro.“ K tomuto Senekova výroku a podobnosti s žilami se připojuje ještě jeden výrok někoho jiného, který nazval peníze druhou krví, o kterou se bojuje, jako by šlo o život. Nejsem si však jist, zda to bylo řečeno dostatečně vznešeně nebo filosoficky. (s. 127-128)

2) Čechy – zlaté království

Jelikož byly dávné Čechy na zlato a stříbro tak bohaté, ostatní národy jim říkaly zlaté království. Proto Bucelius s ohledem na celé starší dějiny píše: „Nejúrodnější je České království, neboť si příroda nebo spíše její stvořitel Bůh přál, aby mu nechybělo ani zlato, ani stříbro, ale ani drahokamy všeho druhu.“ [...] Dříve než mořeplavci objevili země v Indii a Americe, soupeřily Čechy co do množství stříbra a zlata se všemi evropskými královstvími, velmi mnoho jich dokonce předčily. Toto bohatství je dokonce zachránilo, neboť zlato, jak zpívá Horatius, „prochází středem stráží a skály rozráží snáz než mocné úder blesku.“ (s. 150)

3) Zlato a Rudolf II., umění překonává přírodu

To bylo jeho zlatodějně umění spíše než to, kvůli kterému se doma spotřebovávalo zlato na kámen (mudrců). Rudolf neopomněl ani Krkonoše, nad jiné bohaté na drahokamy a zlato. Dostatečným svědectvím o tom, že v těchto horách nechal vykopat mnoho vzácností, jsou jeho stůl, koruna, náhrdelník a prsteny. (s. 181)

Anselm především píše, že byl Rudolf nesmírným milovníkem a znalcem drahokamů [...] Císař Rudolf měl zlatý prsten, v němž umělec takovým umem spojil diamant a ametyst, že se nejevily jako dva, ale jako jediný drahokam a že ani tím nejbystřejším zrakem je nebylo možné rozlišit. Umění zde nepochybně překonalo přírodu. (s. 229)

4) Nerosty umírají – pomíjivost života

Na závěr této kapitoly, ve které jsme hovořili především o rudách, bych místo značky, kterou obvykle dávám na konec, chtěl přidat něco, čím bychom si připomněli naši smrtelnost – že totiž i rudy podléhají stáří. Velký znalec přírody Theobald vypráví, že jeho otec z českých Michalovic přinesl právě vykopanou kovovou rudu, která byla věkem a dlouhým časem zcela mdlá, poničená a naprosto nepoužitelná, což dokazuje, že i doly časem stárnou. Zpívá o tom Ovidius: „Kameny i železo sžíravě stravuje stáří.“ Jistě nastane a je velmi blízko čas, kdy se bude říkat, že jsme byli a že již více nejsme, a to už nyní žijeme jen stěží. (s. 151)